

ÖZGE BAYKAN CALAFATO

—
Tarih
—

Modern Türk Vatandaşının İnşası

Erken Cumhuriyet Döneminde
Vernaküler Fotoğraf

MODERN TÜRK VATANDAŞININ İNŞASI
Erken Cumhuriyet Döneminde Vernaküler Fotoğraf

Orijinal adı: Making the Modern Turkish Citizen
Vernacular Photography in the Early Republican Era

© 2022, Özge Baykan Calafato

Bu kitap Bloomsbury Publishing Plc'nin işbirliğiyle yayımlanmıştır.

Yazan: Özge Baykan Calafato

İngilizceden çeviren: Solina Silahlı

Yayına hazırlayan: Hülya Balcı

Yayın hakları: © 2024 Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Kitapta (başka şekilde belirtilmediği takdirde) kullanılan tüm fotoğrafların telif hakkı al Mawrid'e aittir ve NYUAD, al Mawrid'deki Akkasah fotoğraf arşivinin izniyle yayımlanmıştır.

1. baskı / Ekim 2024 / ISBN 978-625-6198-99-9

Sertifika no: 44919

Kapak tasarımı: Geray Gençer

Sayfa uygulama: Yeşim Ercan Aydın

Baskı: Yıkılmazlar Basın Yayın Prom. ve Kağıt San. Tic. Ltd. Şti.

15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B Güneşli - Bağcılar - İSTANBUL

Tel: (212) 515 49 47

Sertifika no: 45464

Doğan Yayınları Yayıncılık ve Yapımcılık Ticaret A.Ş.

19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL

Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Modern Türk Vatandaşının İnşası

Erken Cumhuriyet Döneminde
Vernaküler Fotoğraf

Özge Baykan Calafato

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

İçindekiler

Teşekkür.....	11
Giriş.....	15
Erken Cumhuriyet döneminde kimlik ve ulus inşası.....	23
Kitaptaki fotoğrafların seçimi ve metodoloji.....	36
Kuramsal çerçeve	41
Bölümlerin ana hatları	51

I

Fotoğraf, Toplumsal Cinsiyet ve Modernite

1 Yeni Türk Kadınının İnşası	65
Tebaadan vatandaşa: Modern Türk kadınının inşası	67
Kamusal alanda kadın	76
Çözümlememiş kadınlık: Bir güzellik kraliçesi örneği	87
Toplumsal cinsiyeti okumak	96
Sonuç	101
2 Modern Türk Erkeklikleri.....	103
Neşeli asker	105
Beyefendi	114
Modern koca, modern baba.....	128
Cinsiyetle oynama biçimleri	138
Sonuç	144

II

Modern Bedenin İnşası

3 Poz, Duruş ve Aksesuar: Fotoğrafla Yapılan Dünyalar	149
Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e modernleşen poz	152
Pozla oynamak	161
Sonuç	168

4 Cumhuriyet'in Bedenleri	171
Spor fotoğrafları: Cumhuriyet'in yeni beden estetiği	173
Bedenleri eğitmek: 19 Mayıs kutlamaları	178
Türk kadınlık ve erkekliğinin çerçevesi: Lohusa ve sünnet.....	183
Sonuç	189

III

Fotoğraf ve Mekân İnşası

5 Fotoğrafın Evcilleştirmesi	193
Fotoğraf, kentsel hafıza ve ulus inşası: İzmir'in Hamza Rüstem Stüdyosu	199
Stüdyo mekânını demokratikleştirmek: Alaminüt fotoğraf	211
Sonuç	222

IV

Fotoğraf, Maddesellik ve Dil

6 Vatandaşlığın Neşri	227
Şükrü Bey'in ilginç hikâyesi	228
Fotoğraflarla dolaşan hafıza	237
Dürüst, samimi ve nazik: Cansız gölgelere düşülen notlar	245
Sonuç	256
Sonuç	259
Kaynakça	261
Dizin	307

Fotoğraflar

Resim 0.1 ve Resim 0.2 Bir dans pozunu veren bir çift, 1 Mayıs 1941	17
Resim 0.3 Atatürk, manevi kızı Nebile ile Ankara Palas'taki düğününde dans ederken, 27 Şubat 1929.....	19
Resim 0.4 Kodak fotoğraf makinesini "Noel ve senebaşı için en makbul hediye" olarak tanıtan bir Kodak reklamı, 15 Aralık 1929	31
Resim 0.5 Beyazıt'ta Sahibinin Sesi gramofon mağazasının yayımladığı Kodak fotoğraf makinesi reklamı, 29 Temmuz 1930	32
Resim 0.6 Bir tüp Bioks diş macunu alana Kodak fotoğraf makinesi kazanma şansı sunan reklam, 17 Ağustos 1931.....	32
Resim 0.7 Stüdyo Foto İskender'de satılan Exakta fotoğraf makinesi reklamı, İstanbul, 28 Aralık 1937	33
Resim 0.8 Fotoğraf yarışması için insanları fotoğraflarını derhal göndermeye davet eden Kodak reklamı, 31 Temmuz 1931	34
Resim 0.9 <i>Akşam</i> gazetesinin düzenlediği fotoğraf yarışmasının kazananları, 1 Nisan 1938	35
Resim 1.1 Bir stüdyo portresi, Photo Iris, İstanbul, 1920'ler civarı	59
Resim 1.2 Bir stüdyo portresi, Sébah ve Joaillier, İstanbul, 1920'ler civarı	59
Resim 1.3 Bir stüdyo portresi, Jules Kanzler, İstanbul, 1920'ler civarı	59
Resim 1.4 Bir stüdyo portresi, Jules Kanzler, İstanbul, 1920'ler civarı	59
Resim 1.5 Bir stüdyo portresi, Photo Français, İstanbul, 1920'ler civarı	60
Resim 1.6 Bir stüdyo portresi, Foto S. Süreyya, İstanbul, 1920'ler-1930'lar civarı.....	60
Resim 1.7 ve 1.8 Bir aile portresi, 17 Ağustos 1920.....	67-8
Resim 1.9 ve 1.10 "Bedriye" imzalı bir stüdyo portresi, 18 Ekim 1929..	73
Resim 1.11 ve 1.12 Darülfünun Coğrafya Sınıfı, ilk mezunlar ve öğretmenler, İstanbul, Ağustos/Eylül 1919 (Rumi 1335)	78-9
Resim 1.13 Bir grup portresi, 1930'lar civarı.....	80
Resim 1.14 ve 1.15 "1931 Türk güzellik kraliçesi Naşide Saffet Hanım"ın stüdyo portresi.	88

Resim 1.16 <i>Cumhuriyet</i> gazetesinin gzllik yarişması için tahsis edilen fotoğraf stdyolarıyla ilgili duyurusu. 21 Kasım 1930, <i>Cumhuriyet</i> . İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi.....	90
Resim 1.17 <i>Cumhuriyet</i> 'in gzllik yarişmasını tanıtan bir yazı. 7 Aralık 1932, <i>Cumhuriyet</i>	93
Resim 1.18 apa ęretmen Okulu'nun n, Mayıs 1934	97
Resim 1.19 Halide Edib'in, Mary Mills Patrick'in <i>Son Sultanların İstanbul'unda</i> başlıklı (1929) kitabında yayımlanan bir portresi.....	100
Resim 2.1 ve 2.2 Asker üniformalı günü bir adam, 3 Nisan 1934.....	106
Resim 2.3 ve 2.4 Bir asker portresi, 13 şubat 1939.	109-10
Resim 2.5 Bir havacı subay, 3 Mayıs 1935.....	111
Resim 2.6 ve 2.7 Bankta oturan  erkek, İstanbul, 24 Temmuz 1929	116
Resim 2.8 Bir aile portresi, Foto Refik, Balıkesir, 29 Ocak 1939	122
Resim 2.9 ve 2.10 Bir ift portresi, Türk Foto Evi, R. Koro, İstanbul, 15 Ağustos 1934.....	123
Resim 2.11 ve 2.12 Bir ift portresi, Foto Rekor, İstanbul, 25 Temmuz 1933	124-25
Resim 2.13 ve 2.14 Bir düęün portresi, Türk Fotoęrafevi (Türk Foto Evi), R. Koro, İstanbul, 19 Temmuz 1934.	126
Resim 2.15 ve 2.16 Bir ift portresi, Sebah Joaye (B. İskender), İstanbul, 22 Ağustos 1939.....	127
Resim 2.17 Elle renklendirilmiř bir birey portresi, 18 Aralık 1940.....	139
Resim 3.1 Bir çiftin stüdyoda çekilmiş bir portresi, 1930'lar civarı.	151
Resim 3.2 Bir arabanın yanında poz veren bir kadın, 1930'lu yıllar.	156
Resim 3.3 ve 3.4 Bedia adında bir kadın açık havada poz veriyor, 17 Temmuz 1931.....	158
Resim 3.5 ve 3.6 Bedia oturarak poz veriyor, 17 Temmuz 1931.	159
Resim 3.7 ve 3.8 İ meknda poz veren iki erkek, 5 Ağustos 1931.....	163
Resim 3.9 Açık havada poz veren dört kız, 1937	164
Resim 3.10 ve 3.11 çiçeklerle poz veren  erkek, 12 Ağustos 1940....	165
Resim 4.1 ve 4.2 Balıkesir İdmangc Spor Kulübü atletizm takımı, İzmir, 30 Nisan 1931	174
Resim 4.3 Spor kıyafetleri giymiş bir grup kız ęrenci	180
Resim 4.4 19 Mayıs kutlamaları hakkında yazı.....	181
Resim 4.5 19 Mayıs kutlamalarında performans sergileyen kız öğrencilerin fotoğrafı, 1939.....	181

Resim 4.6 Bir lohusa yatağı fotoğrafı.....	184
Resim 4.7 Sünnet töreni için süslenmiş bir yatakta oturan erkek çocuğu.....	185
Resim 5.1 ve 5.2 Birden fazla kuşaktan oluşan bir aile portresi	194
Resim 5.3 Kodak fotoğraf makineleri, 15 Temmuz 1929, <i>Son Saat</i>	213
Resim 5.4 Kodak makine ve filmleri, 21 Haziran 1929.....	214
Resim 5.5 Bir mesire yerinde çekilmiş bir alaminüt fotoğrafın negatif baskısı, 1930'lar civarı.....	220
Resim 5.6 Resim 5.5'in pozitif baskısı, 1930'lar civarı.....	221
Resim 6.1 Bir stüdyo portresi, 1 Mart 1927.....	229
Resim 6.3 Bir stüdyo portresi, 5 Mart 1927.....	229
Resim 6.2 Bir stüdyo portresi, 26 Şubat Sivrihisar.....	229
Resim 6.4 Bir stüdyo portresi, 26 Şubat 1927.....	229
Resim 6.5 Bir stüdyo portresi, 21 Şubat 1927.....	230
Resim 6.7 Bir stüdyo portresi, 26 Şubat 1927.....	230
Resim 6.6 Bir stüdyo portresi, 23 Şubat 1927.....	230
Resim 6.8 Bir stüdyo portresi, 27 Şubat 1927.....	230
Resim 6.9 ve 6.10 Bir stüdyo portresi, Erdek, (1923/1924).....	231
Resim 6.11 Bir stüdyo portresi, 21 Şubat 1927 Ereğli muavini.	231
Resim 6.12 Bir stüdyo portresi, 25 Şubat 1927.....	231
Resim 6.13 Bir stüdyo portresi, 22/2/1927.....	232
Resim 6.15 ve 6.16 Bir stüdyo portresi, 7 Mart 1927.....	232
Resim 6.14 Bir stüdyo portresi, 24 Şubat 1927 Garbi Karaağaç.	232
Resim 6.17 Bir stüdyo portresi, 22 Şubat 1927.....	233
Resim 6.19 Bir stüdyo portresi, 27/2/1927.....	233
Resim 6.18 Bir stüdyo portresi, 21 Şubat 1927.....	233
Resim 6.20 Bir stüdyo portresi, 5 Mart 1927.....	233
Resim 6.21 Bir stüdyo portresi, 22/23 Şubat 1927.....	234
Resim 6.22 ve 6.23 Bir stüdyo portresi, İnegöl mukayyidi Zekeriya Bey	234
Resim 6.24 ve 6.25 Bir kadının stüdyo portresi, 12 Temmuz 1935.....	251
Resim 6.26 ve 6.27 Hasta yatağında bir erkek, 11 Nisan 1934, Balıkesir	252
Resim 7.1 Otopsi masasının başında bir tıp öğrencisi, 15 Ocak 1941	261

DOĞAN KİTAP
ÖRNEKTİR

Teşekkür

Doktora tezimden yola çıkarak hazırladığım bu kitap, içinde büyüdüğüm coğrafyalara ait zengin bir toplumsal tarihi keşfetme ve onunla yeniden bağlantı kurmama yardımcı olan özel bir yolculuğun sonucu. Her şeyden önce, tez danışmanlarım Luiza Bilasiewicz ve Esther Peeren'e çok şey borçluyum. Doktoramın her aşamasında gösterdikleri destek için minnettarım. Ayrıca tezin ilk aşamalarında bana destek olan Christoph Lindner'a da teşekkür ederim. Tez komitemin üyeleri Joan M. Schwartz, Karène Sanchez Summerer, Julia Noordegraaf, Guido Snel ve Uğur Ümit Üngör'e teşekkür ederim. Amsterdam Kültürel Analiz Okulu (ASCA) ve Amsterdam Üniversitesi'nden aldığım kurumsal destek için minnettarım. Özellikle ASCA'dan Eloë Kingma'ya, Dekanlık Ofisi'nden Hotze Mulder'e ve Amsterdam Beşeri Bilimler Araştırma Enstitüsü'nden Astrit Blommestijn'e destek ve yardımları için teşekkür ederim.

Araştırmam sırasında öncelikle New York Üniversitesi Abu Dhabi'deki (NYUAD) Arap Sanat Araştırmaları Merkezi al Mawrid'e bağlı Akkasah fotoğraf arşivinden yararlandım. Bu araştırmanın her aşamasında bana destek olan Akkasah'nın direktörü Shamoön Zamir'e şükranlarımı sunmak isterim. Akkasah'nın 2020 yılından bu yana bir parçası olduğu al Mawrid'in Direktörü Salwa Mikdadi'ye de yürekten teşekkür ediyorum. Shamoön Zamir ve Salwa Mikdadi'nin yanı sıra, 2014-2020 yılları arasında birlikte çalıştığım, Jasmine Soliman, Jonathan Burr, Jennifer Sumner'ın da

dahil olduğu Akkasah ekibine ve Yađmur Ünal, Lusine Yeghiazaryan ve Aygöl Sayapova de dahil olmak üzere Akkasah'da birlikte çalıştığım bütün öğrenci asistanlarına minnettarım. Özellikle Nebahat Hâmit Karaorman'ın hikâyesini berraklaştıran fotoğrafı bulan Jonathan Burr'a müteşekkirim. NYUAD ve başta Ginny Danielson olmak üzere NYUAD Kütüphanesi'ndeki meslektaşlarım ve arkadaşlarım bu araştırmaya yıllar içinde sayısız şekilde ilham verdi.

Çok değerli tavsiyeleriyle fotoğraf çalışma biçimime yeni bir bakış açısı kazandıran Zeynep Devrim Gürsel'e teşekkürü bir borç bilirim. Engin Özendes, Lucie Ryzova, Elizabeth Edwards, Geoffrey Batchen, Sibel Bozdoğan, Edhem Eldem, Nancy Micklewright, Issam Nassar, Murat C. Yıldız, Hale Yılmaz, Tanıl Bora, Stephen Sheehi, Costanza Caraffa, Joan M. Schwartz, Karène Sanchez Summerer, Rıfat Bali, Sary Zananiri, Dimitris Kamouzis, Enis Dinç, Selen Akçalı, Pelin Aytemiz, Ahmet Yıldız, Deepali Dewan, Ahmet Ersoy, Deniz Türker, Can Candan, Ayfer Bartu Candan, Saadet Özen, Lukas Birk, Ayşegül Yaraman ve Shahidul Alam'a teşekkürlerimi sunarım. Kitabın son aşamalarında titiz geri bildirimleriyle büyük destek sağlayan Onursal Erol'a teşekkür ederim. Arşivini paylaşarak araştırmamı her aşamasında destekleyen Mert Rüstem'e minnettarım. Türkiye'nin fotoğraf tarihi konusunda benimle çok değerli bilgiler paylaşan Orhan Cem Çetin ve Yusuf Murat Şen'e teşekkür ederim.

Kitabın farklı bölümlerini okuyarak değerlendirmelerini paylaşan Maya Röder, Tuba Biret Burkett, Enno Maessen, Ahmed Nuri, Inessa Kouteinikova, Walter Feldman, Raees Calafato, Aynur Saygın, Kıvanç Aköz, Nurçin İleri, Sary Zananiri, Yasser Alwan, Erdem Çolak, Melitte Buchman ve Christina Sanoudou'ya teşekkür etmek istiyorum. Onlarla birlikte Ebru Üner Taşar, Banu Üner, Ömer Üner, Yusuf Ertaç Taşar, Su Başbuğu, Hande Ortaç, Tuđba Çelik, Engin Türkgeldi, Mevsim Yenice, Ruggero Calich, Edibe Saraç, Fariba Sumanska, Karolina Abbas, Nada Baroudy, Cindi Rowell, Özge Esmâ Talaş ve Borga Kantürk'ün de üzerine çalıştığım fotoğrafları yorumlamamda katkısı çok büyük.

Pierre de Gigord koleksiyonunu incelemek üzere Getty Araştırma Enstitüsü'nden (GRI) aldığım Kütüphane Araştırma Bursu, bu araştırmayı şekillendirmemde bana çok değerli bir ortam sağladı. Fotoğraf ve Optik Cihazlar Bölümü Başkanı Frances Terpak'a ve sevgili GRI ekibine yardımları ve rehberlikleri için teşekkür ederim. İstanbul'daki Hollanda Türkiye Enstitüsü'nden (NIT) aldığım burs da aynı derecede önemliydi. Yöneticisi Fokke Gerritsen'e ve bütün NIT ekibine minnettarım. Ayrıca SALT Araştırma, Rutgers Üniversitesi Developing Room, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ve Boğaziçi Üniversitesi Arşiv ve Dokümantasyon Merkezi ekiplerine de işbirlikleri ve katkıları için teşekkür ederim. *The Camera as Actor* (Routledge, 2020) kitabının editörü Amy Cox Hall'a, Türkiye'nin alaminüt fotoğrafçılarına odaklanan ve bir versiyonu bu kitabın 5. Bölümü'nde yer alan makalem hakkındaki ayrıntılı geri bildirim için teşekkür ederim.

Kitabı heyecanla karşılayan I.B. Tauris'ten Rory Gormley'e teşekkür etmek isterim. Ayrıca, Yasmin Garcha'ya, I.B. Tauris editörlerine ve kitabı değerlendiren hakemlere yapıcı geri bildirimleri için minnettarım. Kitabın Türkçe baskısında büyük emeği geçen Doğan Kitap Yayın Koordinatörü ve editörüm Hülya Balcı'ya çok teşekkür ederim. Kitabı Türkçeye büyük bir titizlikle çeviren Solina Silahlı'ya minnet borçluyum.

Nurçin İleri ve Ebru Aykut'a Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine ve İngilizceye yaptıkları çeviriler, Roza Hakmen'e İngilizceye çevirdiği Türkçe ve Ladino metinler için çok teşekkür ederim. Ayrıca İrfan Çağatay Aleksiva ve Vahit Tursun'dan Pontus Rumcası metinlerin çevirisi ve transliterasyonu konusunda aldığım yardım için minnettarım.

Bu araştırma bana, ailemin 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında Kosova'dan Türkiye'ye göç ederken çıktığı yolculuk üzerine düşünmek için eşsiz bir fırsat sundu. Bu duygusal yolculuk sırasında Dokufest'in sanat yönetmeni Veton Nurkollari büyük bir rehber ve ilham kaynağı oldu. Kendisine ve Prizren'in sevgili Dokufest ekibine teşekkür etmek istiyorum. Yine bu yolculuk boyunca hem entelektüel hem de duygusal anlamda desteklerini

esirgemeyen Thomas Huisman, Alper Tekin, Alia Yunis, Alexis Gambis, Nur Özgenalp, Aylin Kuryel, Gözde Onaran, Aslı Özgen, Canan Maraşlıgil, Judith Naeff, Aslıhan Gürbüz, Alev Berberoğlu, Nezar Andary, Maartje Alders, Vigen Galstyan, Iris Elezi, Enise Şeyda Kapusuz, Özgül Özdemir, Kıvanç Koçak, Hande Lara Sever, Ece Boyacıoğlu, Aude Aylin de Tapia, Elif Rongen-Kaynakçı, Nedim Bali ve Sarp Keskiner'e minnettarım.

Hayatımın dönüm noktalarından biri de 1999 yılında *Geniş Açı* fotoğraf dergisine katılmam oldu. Derginin editörleri sevgili dostlarım Refik Akyüz ve Serdar Darendeliler o günden beri hayatımdalar ve bu çalışma sırasında da bana destek olmaya devam ettiler. Onlara ve yıllar geçtikçe büyüyen ve büyümeme yardım eden tüm *Geniş Açı* ailesine teşekkür ederim.

Son olarak, beni ve araştırmamı mümkün olan her şekilde destekleyen annem Yasemin Topçu'ya teşekkür etmek isterim. Modern Türkiye tarihi hakkındaki derin bilgisiyle, bu kitaptaki bazı önemli hikâyeleri ortaya çıkaran fotoğrafları deşifre etmemde de büyük bir rol oynadı. Bu kitabı ona ithaf ediyorum.

Bu kitap NYU Abu Dhabi Araştırma Enstitüsü Fonu CG006 kapsamında, Tamkeen ve Arap Sanat Araştırmaları Merkezi al Mawrid tarafından desteklenmektedir.

Giriş

Her şey bu fotoğrafla başladı. Fotoğrafı İzmir'in tarihi Kızlarağası Hanı'nın karşısındaki antikacıda görür görmez satın almak istediğimde, dükkân sahibi kibirli bir bakışla fotoğrafı bana satmayı neredeyse reddetti. Fotoğrafı bir müzayedede satın almıştı ve onun yeni sahibi olmayı gerçekten hak edip etmediğimi anlamak istiyordu. Fotoğrafa öyle hayran olmuştum ki tartışmayı uzatmak istemedim. O gün ondan satın aldığım tek şey buydu. Bu alışverişin tesadüfi keşifler ve akademik mücadelelerle dolu uzun bir yolculuğun ilk adımı olacağını henüz bilmiyordum.

Utangaç genç bir kadının elini tutan genç adamın naif, mahcup gülümsemesi, kameraya bakarken kadının yüzünde beliren zarif tebessüm, arka planda dört genç hanımefendiden oluşan izleyici topluluğu, renkli camlarla donatılmış boş bir salon, dışarıda güneşli bir bahçe ve mükemmel bir kompozisyon yaratabilmek için onları ortalamaya çalışan fotoğrafçının bakışı beni adeta cezbetmişti. Ancak beni bu fotoğrafa asıl çeken, gözler önüne serdiklerinden çok, arka yüzdeki el yazısıyla yazılmış kısa ve öz nottu: "Hayatın en tatlı günleri." Dönemin yaygın kullanılan markası Ferrania kartpostal kâğıdına basılmış fotoğraf 1 Mayıs 1941 tarihini taşıyordu. Fotoğrafın arkasında "Gezim" yazan ek bir not (Resim 0.2) da göze çarpıyordu.¹

1. "1 Mayıs 1941, gezim Hayatın en tatlı günleri..." Soldaki Yaşam kelimesi, bu fotoğrafı "yaşam tarzı" fotoğrafları altında sınıflandıran satıcı tarafından eklenmiştir. Sol üstteki "3", fotoğrafın önceki fiyatı olan 3 TL'yi belirtiyor, benim satın aldığım sıralarda satıcı bu fiyatı 20 TL'ye çıkarmıştı.

Fotoğrafın çekildiği günden yıllar sonra, ben bu kişinin hayatındaki “en tatlı günleri” yakalayan görüntüye bakıyordum. Bu fotoğraf benim için çekilmemişti; bana onu görme izni verilmemişti. Ben iyi niyetli, davetsiz bir misafir, onaylanmamış bir seyirciydim. Fotoğrafı incelerken fotoğrafın kahramanları, hayatları ve fotoğraftaki mesaj hakkında varsayımlarda bulunduğumu fark ettim. Bu “en tatlı günler”in fotoğrafın tam merkezinde, kameraya / fotoğrafçıya bakarak bir film yıldızı misali özenle poz veren genç adama ait olduğunu varsaymışım. Genç kadınsa ya kameraya bakamayacak kadar utangaçtı ya da sahnelediği estetik duruşunun tamamen farkındaydı. Ancak bu durum, hayatın en tatlı günlerini tanımlayan bu kelimeleri onun yazdığı ihtimalini ortadan kaldırmıyordu.

Bu erkekle kadın arasındaki ilişki neydi? Genç adamın sol yüzükparmağında parlak bir nokta görünüyor. Bu bir alyans olabilir. Bu kadın ve erkek geziye çıkmış yeni evli bir çift olabilir mi? Fotoğraf İzmir’de veya İzmir’in dışında çekilmiş olabilir. Dışarıdaki masalara bakılırsa mekân muhtemelen bir çay bahçesiydi. Sağdaki küçük sahne burada zaman zaman canlı müzik yapıldığının işareti olabilir. Burası Osmanlı köşklerinden birinin taraçası mıydı? Yoksa özel bir kulüpte miydiler?

Notta “hayatımızın” değil de “hayatın”, “gezimiz” yerine “gezim” ifadelerinin kullanılması dikkat çekici. Benzer şekilde diğer aile üyelerine, özellikle de kayınvalidelere, kayınpederlere hitaben yazılmış o döneme ait pek çok fotoğrafın aksine, bu fotoğraftaki not neredeyse bir “kendine not”, özel bir hatıra gibi. Herhangi bir anı, hayatımızın “en tatlı günleri” olarak belirleyen nedir? Fotoğraflanan bir anı bu şekilde tanımlamamıza sebep olan nedir ve bunu kim için yaparız? Bu fotoğrafın seyirci kitesini sorgularken onu İzmir’deki bir antikacı dükkânına getiren koşulları da merak ettim. Bu fotoğraf, onu satın aldıktan aylar sonra akademik araştırmamın itici gücünü oluşturdu. Bunun arkasındaki motivasyon, daha en başında fotoğrafın cazibesine kapılma sebebidir çok farklı değildi: Fotoğrafı hem estetik çekiciliği hem de işaret ettiği tarihsel andan dolayı seçmişim.

Resim 0.1 ve Resim 0.2 (arka ve ön yüz) Bir dans pozu veren bir çift, 1 Mayıs 1941.
8,5×13,3 cm.

1941 yılına ait bu fotoğraf, dönemin sosyal ve siyasi ortamının gerilimleriyle yüklü. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden üç yıl sonra Türkiye hâlâ tek parti rejimi altında, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından yönetilmekteydi. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığında, İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerine kadar

tarafsızlığını koruyan Türkiye güçlü bir siyasi ve ekonomik baskı altına girmişti; bir yandan Kemalist reformların korunması için çaba gösterilirken diğer yandan da ülkede artan muhalefete karşı koymaya çalışılıyordu. Bu gerilimlere rağmen Kemalist ideoloji Batılılaşma, laiklik, bilim ve modern eğitimin gelişmesine odaklanarak siyasi gündemi belirlemeyi sürdürdü.

Resim 0.1'deki kadınlar son moda döpiyesleri, uzun inci kol-yeleri ve zarif saç modelleriyle Kemalistlerin ulaşmayı amaçladığı modern görünümü yansıtıyorlar. Cumhuriyet'in ilk yıllarının popüler sloganıyla vatanı "muasır medeniyetler seviyesi"nin üzerine çıkarmayı hedefleyen Kemalist devrim, kadının özgürleşmesini özellikle önemsiyordu. Rejim için kadının özgürleşmesi demek, (zaman zaman zorunlu olarak) kamusal alana katılımı anlamına geliyordu. Göle'nin (2011: 101-102) açıkladığı gibi, ilkokuldan itibaren kız-erkek karma eğitimle "kadınların okuyarak meslek sahibi olmaları, kadınlara verilen siyasi haklar, kadınların peçe ve çarşaftan sıyrılması, tüm bunlar kadının gövdesel, kentsel ve kamusal görünürlüğüne sağlayarak, kadının tecridi üzerine kurulu Müslüman toplumu karşısında Batıcı medeniyet projesini pekiştirmiştir."

Resim 0.1'deki çiftin balo salonundaki dans pozu bana, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1929'da manevi kızı Nebile'nin (Bayyurt) Ankara Palas'taki düğününde onunla dans ederken çekilen ikonik bir fotoğrafını hatırlattı (Resim 0.3).² Erken Cumhuriyet döneminde salon dansları modernliğin, nezaketin ve toplumsal ilerlemenin bir işaretiydi. Kadınlı erkekli sosyalleşme ve eğlence yaygınlaştıkça Cumhuriyet Baloları'na ve dans partilerine katılım yeni orta sınıf için bir statü sembolü haline gelmişti.

2. Tüm vatandaşların Türkçe soyadı almasını zorunlu kılan 1934 Soyadı Kanunu ışığında, Türkçe ad ve soyadlarının kullanımı konusunda tutarlılık sağlamak zor olabiliyor (bkz. Türköz 2017). Soyadı Kanunu'na kadar insanlara genellikle Paşa, Hoca, Hanım, Bey veya Efendi gibi unvanlarla hitap ediliyordu. Soyadı Kanunu'nun ardından, vatandaşlar zaman zaman rejimin "icat ettiği" ve önerdiği soyadlarını aldılar. Günümüzde yazar Halide Edib Adivar gibi Osmanlı'nın son döneminin önde gelen isimleri, o dönemdeki tanınırlıklarına göre kitaplarda ve basında genellikle ilk isimleriyle, bazense sosyal unvanlarıyla (örneğin Halide Edib veya Halide Edib Hanım) anılıyorlardı. Bu çalışmada da bu geleneği devam ettirdim ve soyadlarını genellikle parantez içinde belirttim. Üzerinde çalıştığım fotoğraflarda imzada soyadı yoksa baskıda görünen ilk adı kullandım.

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal hazretleri manevi evlâtları Nebile Hanımefendinin şereflerine tertip ettikleri süyarede.

Resim 0.3 Atatürk, manevi kızı Nebile ile Ankara Palas'taki düğününde dans ederken, 27 Şubat 1929, *Milliyet*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi

Resim 0.1'deki dans pozuna ne ilham vermiş olabilir? Fotoğraf muhtemelen kentte çekilmiş ve yeni oluşmaya başlayan Türk kentli orta sınıfının sosyal hayatına bir bakış sunuyor. Fotoğraftaki insanlar belki de, bunu karşılayabilecek imkânları yoksa bile teşvik edildikleri bu Avrupalı yaşam tarzına öykünüyorlar sadece. Ancak öyle bile olsa yeni Cumhuriyet'in desteklediği ideallere uygun bir görüntü için poz veriyorlar. Modern kent manzarası ile yeni sosyal yaşam biçimleri ve âdetlerinin yanı sıra değişen toplumsal cinsiyet rollerini de gözler önüne seren bu kare, birçok açıdan modernliğin *ve* mutluluğun sahnelenmesi olarak görülebilir. Gerçekten de, Cumhuriyet seçkinleri mutluluğun ancak kadın ve erkeğin görü-

1920'ler ve 1930'larda çekilmiş altmıştan fazla fotoğraftan yola çıkan bu çalışma, şehirli orta sınıfın öz temsilcilerini mercek altına alıyor. Kitap fotoğrafın cinsiyet, beden, mekânla olduğu kadar dil ve maddesellik ile olan ilişkisini de inceleyerek vernaküler fotoğrafın üretimi ve dolaşımının modern Türk vatandaşının inşasına nasıl katkıda bulunduğunu araştırıyor. Erken Cumhuriyet'in modernlik ve sekülerlik vurgusuyla Cumhuriyet kadını ve erkeği ideallerini oluşturmasının izini sürüyor.

Dönemin stüdyo fotoğrafları ve amatör karelerinin sınıfsallığına dikkat çeken *Modern Türk Vatandaşının İnşası*, erken Cumhuriyet'in hızla değişen siyasi ve sosyal ikliminde üretilen yeni benlik temsillerine dair kıymetli bir eser.

Özge Baykan Calafato, doktora derecesini aldığı Amsterdam Üniversitesi Edebiyat ve Kültürel Analiz Bölümü'nde öğretim üyesidir. Fotoğraf, arşiv, bellek ve kültürel kimlik alanlarında çalışmaktadır. 2014 ve 2020 yılları arasında New York Üniversitesi Abu Dhabi'ye bağlı Akkasah Fotoğraf Merkezi'nde Asistan Direktör olarak görev yapmıştır.

Çeviren: Solina Silahlı

